

CİTEVA PROBLEME DE LINGVISTICĂ ŞI GNOSEOLOGIE LA FILOZOFII EPICURIENI

DE

FELICIA VANT

Epicureismul este doctrina filozofică cea mai consecvent materialistă a epocii helenistice, doctrină care continuă în mod creător materialismul atomicist al lui Democrit. Într-o epocă în care declinul societății sclavagiste grecești duce la perturbări sociale interne și la o mare confuzie pe plan ideologic, cînd destrămarea imperiului lui Alexandru cel Mare și războaiele dintre diadohi aduc nesiguranță pe plan extern, filozofia epicureică apare ca un produs al celor mai înaintate pături sociale ale vremii, ca expresie ideologică a democrației sclavagiste.

Avînd la bază concepția atomicistă despre lume, epicureismul explică de pe poziții materialiste și problemele de limbă și gîndire, aducînd unele precizări vrednice de luare-aminte pentru vremea de atunci. Dar datorită limitelor gnoseologice ale epocii, unele lămuriri au un caracter materialist vulgar, pe alocuri naiv. Urmărind firul explicațiilor și argumentelor aduse de epicureici în problema ce ne interesează, vom observa în ce măsură materialismul în comparație cu idealismul poate să pătrundă în esența fenomenelor uneori chiar și atunci cînd caracterul său este limitat.

Universul — în concepția epicureică — este infinit și este alcătuit din materie veșnică și necreată ; elementele primordiale în univers sunt atomii și vidul ; atomii, infiniți ca număr, se află în continuă mișcare în vidul fără sfîrșit ; diversele combinări de atomi diferiți ca formă, număr și greutate, dau naștere multiplelor aspecte ale lucrurilor din univers ; nașterea unui lucru presupune anumite semințe care l-au generat, iar moartea lui înseamnă dezagregarea în elementele primordiale componente.

Omul este o parte integrantă din univers ; în sînul pămîntului se află ascunse diverse semințe ale lucrurilor ; în pămînt, deci în natură, se află și principiile din care se naște omul. Ființa omenească este alcătuită din trup și suflet, amîndouă de natură materială și în strînsă interdependentă : trupul, asemenea unui vas, conține în el sufletul și-i condiționează existența ; trupul, la rîndul

său, nu poate să viețuiască fără suflet. Nașterea, dezvoltarea și moartea lor se petrec concomitent¹.

Combătind diversele teorii idealiste referitoare la natura sufletului, și în special concepțiile mistice despre suflet ale lui Platon, epicureicii stăruie asupra originii materiale a sufletului.

Οἱ λέγοντες ἀσώματον εἶναι τὴν ψυχὴν ματαῖζουσιν· οὐθὲν γὰρ ἀν ἐδύνατο ποιεῖν τύτε πάσχειν, εἰ ἦν τοιαύτη· νῦν δ' ἐναγρῶς ἀμφότερα ταῦτα διαλαμβάνομεν περὶ τὴν ψυχὴν τὰ συμπτώματα².

Aceeași idee o exprimă și poetul Lucrețiu în versurile următoare :

Haec eadem ratio naturam animi atque animai
corpoream docet esse : ubi enim propellere membra,
corripere ex somno corpus mutareque nultum,
atque hominem totum regere ac uersare uidetur,
quorum nil fieri sine tactu posse uidemus,
nec tactum porro sine corpore, nonne fatendumst
corporea natura animum constare animamque?³

Lenin a apreciat această teorie materialistă epicureică, arătând că prin ea se combată concepția obscurantistă asupra nemuririi sufletului și consideră explicațiile lui Epicur ca « presupunerii geniale și indicarea căilor de urmat pentru dezvoltarea științei »⁴.

Spre deosebire de trup, sufletul este alcătuit din principii foarte fine, a căror mișcare este extrem de rapidă. El are două părți, amândouă de natură materială, dar cu atribuții diferite : o parte o formează spiritul (*animus*), alta, suflul vital (*anima*). Spiritul constituie elementul conducător, rațiunea, cu sediul în piept ; suflul, numit și suflet, este dispersat în toate mădularele noastre pe care le însuflețește ; acțiunile lui sunt subordonate spiritului⁵. Spiritul este superior suflului vital :

Idque sibi solum per se sapit, <id> sibi gaudet,
cum neque res animam neque corpus communet una⁶.

Cu alte cuvinte, « sufletul » (*anima*) este centrul senzitiv care « se mișcă » sub impulsul excitanților externi. Spiritul « în care sălăsluiesc și cugetul și cîrma vieții »⁷ pătrunde adevăruri fără intermediul simțurilor, găsindu-și în mod direct multe satisfacții. Prin această observație, epicureicii au meritul de a fi întrețărit posibilitatea reflectării lumii pe treapta rațională.

Filozofii epicureici, aşadar au dat explicații materialiste naturii sufletului, dar, datorită limitelor gnoseologice ale epocii, ei au considerat și gîndirea materie, n-au înțeles esența « sufletului », au confundat organul cu funcția sa,

¹ Vezi Lucretius, *De rerum natura*, V, 821 și urm.

² « Acei care spun că sufletul este ceva incorporal nu știu ce spun. Căci el n-ar putea nici exercita o acțiune (ποιεῖν), nici suferi o acțiune (πάσχειν), dacă ar fi cu adevărat (incorporal), dar noi distingem clar aceste două calități ale sufletului » (adică « acțiunea » și « suferința »). Epicur, *Scrisoarea către Herodot*, la Diogenes Laertios, X, 67.

³ Lucretius, III, 161 și urm.

⁴ Lenin, *Caiete filozofice*, ESPLA, București, 1956, p. 2, 6, 7.

⁵ Vezi Lucretius, III, 137 – 141.

⁶ Lucretius, III, 145 – 146.

⁷ Lucretius, III, 95: *in quo consilium uitae regimenque locutum est.*

de aceea interpretarea pe care o dău ei problemelor legate de suflet are un caracter materialist vulgar.

« Spiritul » și « suflul vital » reflectă realitatea înconjurătoare. Epicureicii, afirmă cu tărzie putința cunoașterii, capacitatea omului de a lua contact cu lumea înconjurătoare și de-a o reflecta. Combătind printr-o argumentare logică teoriile agnoscitive, în special ale scepticilor, ei spun :

« Dacă socoate un om că nimic nu se știe, nu știe
 « Dacă și-aceasta se știe ; nimic după spusa-i nu știe,
 « Nu voi dezbată o pricină -mpotriva aceluia care
 « Singur se-ăsază de voie cu creștetu-n jos, spre picioare »¹.

Obiectul cunoașterii îl constituie realitatea înconjurătoare formată din lucruri reale, cu trăsături reale. Fiecare lucru are atrbute esențiale care îl definesc ; acestea nu fac parte integrantă din corp, nu constituie părți ale lui, ci sunt numai proprietăți care formează natura sa stabilă. În acest fel, Epicur, în plus față de Democrit, susține caracterul obiectiv al calității : obiectele nu sunt o simplă impreunare de atomi, ci o combinare stabilă de proprietăți. Calitățile lucrurilor pot fi permanente (*συμβεβηκότα*) și întimplătoare (*συμπτώματα*) ; numai primele definesc esența obiectului.

Contactul cu lumea înconjurătoare se face prin intermediul simțurilor. La baza cunoașterii – în concepția epicureică – se află senzația (*αἰσθησις*). Senzația este forma generală de cunoaștere ; ea participă la formarea percepției (*κατάληψις*), memoriei (*μνήμη*), a noțiunii generale (*ἔννοια*) și a judecății (*διάληψις*). Senzația constituie totodată criteriul adevărului.

Senzația se realizează prin intermediul organelor de simț, specializează după excitații din afară. În concepția epicureică, organele de simț sunt un fel de « orificii » prin care pătrunde în corp un anumit « flux » pornit de la obiecte. Epicureicii, considerind tot ce există corp, materie – în afara vidului – și nefăcind distincție între organe și funcții, atribuie trăsături corporale și senzației. Senzația nu se realizează, zic epicureicii, « nici prin mijlocirea unor raze, nici cu ajutorul unor curenți care ar pleca de la noi spre ele »², ci prin desprinderea de pe suprafața lucrurilor a unor părțicile extrem de fine, materiale, care pătrund în organele de simț. Aceste corpuscule constituie imaginea reală, materială, a obiectului. Pentru că aceste imagini prezintă în miniatură chipul obiectului, ele se cheamă *εἴδωλα* « chipuri », *τύποι* « figuri », sau, în limba lui Lucrețiu, *simulacra* « imagini », « còpii » ale lucrurilor.

Iată explicația lui Epicur în legătură cu producerea senzației : « Trebuie să mai admitem că atunci când noi vedem și distingem forma obiectelor, există ceva care vine de la suprafața lor spre ochii noștri. Fără acest fenomen, corpurile n-ar imprima în noi forma și culoarea lor, străbătind aerul, nici prin mijlocirea unor raze, nici cu ajutorul unor curenți care ar pleca de la noi spre ele.

¹ Lucretius, IV, 469 și urm. (trad. Murărașu) :

Denique nil sciri si quis putat, idquoque nescit
 an sciri possit, quoniam nil scire fatetur.

Hunc igitur contra mittam contendere causam,
 qui capite ipse sua in statuit vestigia sese.

² Diogenes Laertius, X, 49 οὐδὲ διὸ τῶν ἀκτίνων ἢ οἰωνδήποτε ἐσυμάτων ἡμφ' ἥμῶν πρὸς ἔκεινα παρχτιγομένων.

Mai curind trebuie sa spunem ca există imagini (*τύποι*) care se desprind din lucruri, avind aceeași culoare și aceeași formă. Ele cad asupra noastră într-o mărime redusă și în mod proporțional și ajung la ochii și mintea noastră printr-o mișcare rapidă »¹.

În drumul lor de la obiecte spre organele de simț, aceste simulacre adesea se înlanțuiesc ca niște firișoare jucăușe de aur sau ca firele de păianjen; dacă întimplător se unesc simulacre desprinse din corpuri diferite, cum ar fi imaginile de om și de cal, organele de simț înregistrează figuri de monștri care nu există în realitate, ca figura centaurului reprezentat în sculptură.

Simulacrele, pătrunzînd în organele de simț, produc senzația. Cum sufletul este răspîndit în toate mădularele, simulacrele pun în mișcare particulele sufletului cele mai apropiate, iar acestea transmit mișcarea altor și altor particule. Dar nu toate senzațiile pot pune în mișcare « semințele » sufletului; ele trebuie să depășească o anumită intensitate pentru a putea fi sesizate de suflet. « Nu trebuie să credem că aerul, sub presiunea vocii sau a lucrurilor de același fel [cu vocea], produc imaginea; mult va lipsi pînă să sufere din partea ei aceasta; ci acea zguduire care se produce în noi cînd emitem un sunet — [care constă] din niște corpusculi ce produc curentul respirator — [trebuie să fie] aşa de intensă, încît să ne formeze senzația auditivă »².

Prin această idee, epicureicii au întrezărit pragul senzațiilor și totodată au observat existența acumulărilor cantitative care duc la schimbări calitative.

Reflectarea realității prin intermediul simțurilor este o reflectare verosimilă, pentru că izvorul senzațiilor este însăși realitatea obiectivă. În dispută cu scepticii care neagă putința cunoașterii adevărului despre lume, epicureicii, stabilind senzația drept criteriu al adevărului, spun :

...at id ipsum

quaeram, cum in rebus ueri nil uiderit ante,
unde sciat quid sit scire et nescire, uicissim,
notitiam ueri quae res falsique crearit,
et dubium certo quae res differre probarit.
Inuenies primis ab sensibus esse creatam
notitiam ueri, neque sensus posse refelli³.

Fără ajutorul simțurilor, viața însăși ar fi imposibilă; lor le datorăm incredere în primul rînd, dacă vrem să putem ajunge la adevăr.

Et si non poterit ratio dissoluere causam,
cur ea quae fuerint iuxtim quadrata, procul sint
uisa rutunda, tamen praestat rationis egentem

¹ Diogenes Laertios, X, 49, δεῖ δὲ καὶ νομίζειν, ἀπεισόντος τινὸς ἀπὸ τῶν ἔξωθεν, τὰς μορφὰς ὄρᾶν ἡμᾶς καὶ διανοεῖσθαι· οὐ γάρ ἂν ἐναποστραγίσατο τὰ ἔξω τὴν ἑαυτῶν φύσιν τοῦ τε χρώματος καὶ τῆς μορφῆς διὰ τοῦ ἀέρος τοῦ μεταξὺ ἡμῶν τε κάκελων, οὐδὲ διὰ τῶν ἀκτίνων ἢ οἰωνδήποτε βενμάτων ἢφ' ἡμῶν πρὸς ἐκεῖνα παραγνημένων οὕτως ὡς τύπων τινῶν ἐπεισιθνῶν ἥμιν ἀπὸ τῶν πραγμάτων ὅμοχροφων, κατὰ τὸ ἐναρμόττον μέγεθος εἰς τὴν ὅψιν ἢ τὴν διάνοιαν ὠλέως ταῖς μορφαῖς χρωμένων.

² Diogenes Laertios, X, 53 οὐκ αὐτὸν οὖν δεῖ νομίζειν τὸν δέρα ύπὸ τῆς προϊεμένης φωνῆς ἢ καὶ τῶν ὁμογενῶν σχηματίζεσθαι· πολλὴν γάρ ἔνδειν ἔξει τοῦτο πάσχειν ύπ’ ἔκεινης, ἀλλὰ τὴν γινομένην πληγὴν ἐν ἡμῖν, ὅταν φωνὴν ἀφιῶμεν, τοιαύτην ἔκ τινων ὡγκων βεύματος πνευματόδους ἀποτελεστικῶν ποιεῖσθαι, ἢ τὸ πάθος τὸ ἀκοսτικὸν ἡμῖν παρασκευάζει.

³ Lucretius, IV, 473 și urm.

reddere mendose causas utriusque figurae,
 quam manibus manifesta suis emittere quoquam
 et uiolare fidem primam et conuellere tota
 fundamenta quibus nixatur uita salusque.
 Non modo enim ratio ruat omnis, uita quoque ipsa
 concidat extemplo, nisi credere sensibus ausis
 praecipitisque locos uitare et cetera quae sint
 in genere hoc fugienda, sequi contraria quae sint¹.

Cum se explică totuși unele erori din reflectarea realității? Erorile nu se datorează înșelăciunii simțurilor, ci judecăților noastre neîntemeiate, formate fie pe baza unor imagini ale obiectului schimbate în drum spre organele de simț, fie pe baza unor imagini complexe, alcătuite prin combinări accidentale de simulacre, cum este cazul centaurului: tădă διημαρτημένον οὐκ ἀνύπηρχεν εἰ μὴ ἐλαυβάνομεν καὶ ἄλλην τινὰ κίνησιν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς συνημμένην μέν, διάληψιν δέχουσαν².

După ce senzația, realizată prin mijlocirea organelor de simț, a făcut cunoșcută sufletului o anumită realitate din afară, sufletul restituie « mișcarea » imediat corpului: [ἡ ψυχὴ] cū μὲν εἰλήφει ἀν ταῦτην [τὴν αἰσθησιν], εἰ μὴ ὑπὸ τοῦ λοιποῦ ἀθροίσματος ἐστεργάζετό πως... διὰ τῆς συντελεσθείσης περὶ αὐτὸ δυνάμεως κατὰ τὴν κίνησιν σύμπτωμα αἰσθητικὸν εὐθὺς ἀποτελεῖν ἔχυτῷ ἀπεδίδου κατὰ τὴν ὁμούρησιν καὶ συμπάθειαν καὶ ἔκεινῳ καθάπερ εἶπον³. Fără să înțeleagă pe deplin și fără să fi dat lămuriri complete, epicureicii explică aci mecanismul actului reflex.

Am văzut că simulacrele sunt corpuscule aidoma obiectului de pe suprafața căruia s-au desprins; senzația reflectă numai o trăsătură a obiectului (culoare, mărime, gust, miros etc.), pentru că și organele de simț sunt repartizate și fiecare primește numai un anumit excitant. Pe de altă parte, corpusculele, εἴδωλα, sunt imagini ale obiectului în toate trăsăturile lui. Prin urmare, « pătrunderea » simulacrelor în organele de simț reprezintă, după cît se pare, nu senzația — cum zic epicureicii — ci percepția aceluia obiect. De fapt Epicur prevede o acumulare de simulacre pentru crearea imaginii complete a unui obiect. « Imaginea pe care o primim cu mintea și simțurile noastre, adică imaginea formei obiectului sau a accidentelor lui, este conformă cu corpul solid și este produsă fie prin condensarea simulacrelor emise de obiect, fie de un rest de simulacru »⁴. Și în altă parte, vorbind de formă, culori, mărime, greutate, ca atribute ale corporilor, Epicur spune: « Toate acestea sunt obiectul unei intuiții sau impresiei proprii, însă percepția întregului este concomitantă și nu poate fi despărțită [deoarece fiecare din aceste lucruri] nu poate fi conceput decit în ansamblul obiectului »⁵. Cu alte cuvinte, deși fiecare senzație este obiectul unei impresii proprii, ea nu

¹ Lucretius, IV, 500 și urm.

² Diogenes Laertios, X, 51.

³ Diogenes Laertios, X, 64.

⁴ Diogenes Laertios, X, 50: Καὶ ἦν ἂν λάβωμεν φαντασίαν ἐπιβλητικῶς τῇ διανοίᾳ ἢ τοῖς αἰσθητηρίοις εἴτε μορφῆς εἴτε συμβεβηκότων, μορφὴ ἐστιν αὕτη τοῦ στερεμνίου, γινομένη κατὰ τὸ ἔχης πύκνωμα ἢ ἔγκαττάλειμμα τοῦ εἰδώλου.

⁵ Diogenes Laertios, X, 69: Ἐπιβολᾶς μὲν ἔχοντα ίδιας πάντα ταῦτ' ἐστὶν καὶ διαλήψεις, συμπαρακολουθῶντος δὲ τοῦ ἀθρόου καὶ οὐδαμῇ ἀποσχιζομένου, ἄλλα κατὰ τὴν ἀθρόαν ἔννοιαν τοῦ σώματος κατηγορίαν εἰληφότος.

poate fi concepută decât în ansamblul multiplelor senzații concomitente care alcătuiesc percepția unui corp din realitate.

Despre reprezentare, în accepțiunea modernă a cuvîntului, nu poate fi vorba la epicureici. Reconstituirea imaginii obiectului, după înlăturarea lui din fața organelor de simț, nu poate fi concepută în sensul unei imagini abstracte, deoarece simulacrele sunt corpusculi în miniatură, fără să aibă în mod necesar și adîncime. Deci obiectul, chiar după îndepărtarea lui, este prezent în organele de simț sub forma sa minusculă, reală însă și nu imaginată.

Păstrarea imaginii obiectelor în memorie permite compararea lor; în urma comparației, se observă trăsăturile comune, generale, care apoi se desprind de fiecare obiect în parte, se abstractizează. Trăsăturile comune, abstractizate, se generalizează, răsfrîngîndu-se asupra tuturor obiectelor de același fel. Astfel se creează noțiunea.

În privința noțiunii, ca formă de reflectare a realității, epicureicilor li s-au adus unele imputări. Deoarece acești filozofi insistă asupra importanței senzațiilor în procesul de cunoaștere, ei au fost acuzați de unii filozofi idealiști moderni, ca Hegel, că ar fi negat importanța noțiunii, în teoria cunoașterii. Lenin a combătut aceste acuzații calificîndu-le drept « calomnii la adresa materialismului »¹.

Este adevărat că epicureicii au considerat senzația forma de bază a cunoașterii și totodată criteriul adevărului. De aceea teoria cunoașterii la acești filozofi are un caracter materialist — senzualist. Dar aceasta nu înseamnă că, în concepția epicureică, simțurile constituie singurul izvor al cunoașterii. Dimpotrivă, Epicur a stăruit asupra necesității formării unor vederi de ansamblu, a formării noțiunilor generale, arătînd că în procesul de cunoaștere se înaintează treptat de la particular la general. Iată ce spune în « Scrisoarea către Herodot » : « De multe ori se simte mai curînd lipsa unui rezumat decît cunoașterea unui amănunt oarecare. Noi trebuie să înaintăm cu prudentă, în mod treptat, reținînd mereu ansamblul învățăturii, pentru a putea prîncepe apoi și amânuntele ei, iar lucrul acesta ne va fi cu puțină humă dacă vom adînci și vom păstra bine în minte, în forma lor autentică, ideile esențiale pe care le vom aplica apoi la elementele constitutive și la cuvinte »².

Dacă senzația stă la baza tuturor formelor de cunoaștere, deci și la baza gîndirii, gîndirea, la rîndul său, influențează procesul senzațiilor și al percepțiilor. Prin simțuri luăm contact cu mediul înconjurător, cu rațiunea perfecționăm datele simțurilor, le adîncim, descoperim adevăruri noi și creăm. Comparînd senzațiiile omului, influențate de rațiune, cu ale animalului, lipsit de rațiune, Marx spune : « Vulturul vede mult mai departe decît omul, dar ochiul omului remarcă într-un lucru mult mai multe decît ochiul vulturului »³. Iată și cuvintele lui Epicur în legătură cu experiența omului în contact cu mediul înconjurător și capacitatea de dezvoltare și perfecționare a gîndirii umane : « Trebuie să admitem că natura noastră capătă o experiență multiplă și variată din partea

¹ V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, ESPLP, București, 1956, p. 264.

² Diogenes Laertios, X, 35–36 Τῆς γὰρ ἀθρόας ἐπιβολῆς πυκνὸν δεόμεθα, τῆς δὲ κατὰ μέρος οὐχ ὅμοιως. Βαδιστέον μὲν οὖν καὶ ἐπέκεινα συνεχῶς καὶ ἐν τῇ μνήμῃ τοσοῦτον ποιητέον ἄφ’ οὐ δὲ τε κυριωτάτη ἐπιβολὴ ἐπὶ τὰ πρᾶγματ’ ἔσται καὶ δὴ καὶ τὸ κατὰ μέρος ἀκρίβωμα πάντα ἔξευρθήσεται, τῶν δὲ λόσιοι/ρεστάτων τύπῳ ἐμπεριειλημένων καὶ μνημονευομένων καὶ πρὸς ἥπλα στοιχειώματα καὶ φωνὴς συναχρομένων.

³ Marx-Engels, *Opere alese*, E.S.P.L.P., vol. II, 1955, p. 84.

lucrurilor și este determinată de ele. *Rațiunea perfecționează cunoștințele date de natură și adaugă apoi învenții noi*, în unele domenii mai încet, în altele mai repede, în unele perioade și timpuri produce lucruri mai mari, în altele mai mici»¹. Iată o poziție avansată pentru vremea aceea, poziție care își afirmă deschis încrederea în capacitatea intelectuală a omului.

În teoria cunoașterii, Epicur a socotit ca o condiție a gîndirii corecte cunoașterea sensului exact al cuvintelor; el și-a dat seama că în dosul complexului sonor există un înțeles, că prin cuvinte desemnăm lucruri și fenomene din realitate. De aceea în doctrina epicureică, problemele legate de limbă ocupă un loc însemnat.

Din cele mai vechi timpuri oamenii s-au întrebat cum a apărut limbajul pe pămînt, cine l-a creat. Răspunsurile care s-au dat la această chestiune au variat de-a lungul veacurilor potrivit cu concepția despre lume a fiecăruia. Epicureicii, consecvent materialiști, au explicat și problemele de limbă tot de pe poziții materialiste. După epicureicii, limbajul n-a fost creat de zei, nici de alte forțe occulte — cum susțin diversii filozofi idealiști — ci *nevoia* a dat naștere limbajului :

At uarios linguae sonitus natura subegit
mittere et utilitas expressit nomina rerum,
non alia longe ratione atque ipsa uidetur
protrahere ad gestum pueros infantia linguae,
cum facit ut digito quae sint praesentia monstrent².

• Prin urmare nevoia, mai precis nevoia de comunicare, a dat naștere limbii. «Limba se naște — spune Marx — ca și conștiința tocmai din nevoia, din necesitatea de a comunica cu alții oameni»³.

Apariția limbajului nu s-a făcut pe un teren sterp ci au existat anumite premise care i-au favorizat nașterea. Aceste premise sunt organele vorbirii — plâminii, gîtlejul, limba, dinții, buzele etc., care au existat cu mult înaintea limbajului. Epicureicii au cunoscut procesul fiziological al vorbirii :

Hasce igitur penitus uoces cum corpore nostro
exprimimus rectoque foras emittimus ore,
mobilis articulat uerborum daedala lingua,
formaturaque labrorum pro parte figurat⁴.

Dar pornind de la ideea, corectă de altfel, că gîtlejul, dinții, limba etc. sunt mai vechi decât limbajul, epicureicii au tras concluzia greșită că organul creează funcția și nu invers :

Nil ideo quoniam natumst in corpore ut uti
possemus, sed quod natumst id procreat usum.
Nec fuit ante uidere oculorum lumina nata,

¹ Diogenes Laertios, X, 75: ὑπὸληπτέον καὶ τὴν φύσιν πολλὰ καὶ παντοῖα ὑπὸ τῶν αὐτῶν πραγμάτων δίδαχθῆναι τε καὶ ἀναγκασθῆναι. τὸν δὲ λογισμὸν τὰ ὑπὸ ταῦτης παρεγγυηθέντα καὶ ὑστερὸν ἐπακριβοῦν καὶ προσεξευρίσκειν, ἐν μέν τισι θῆττον, ἐν δέ τισι βραδύτερον. καὶ ἐν μέν τισι, κατὰ περιύδους καὶ χρόνους μείζους ἀπὸ τῶν τοῦ ἀπείρου, ἐν δέ τισι κατ' ἐλάττους.

² Lucretius, V, 1028 și urm.

³ Marx-Engels, *Ideologia germană*, ESPLA, 1956, p. 27.

⁴ Lucretius, IV, 549 și urm.

nec dictis orare prius quam lingua creatast,
sed potius longe linguae praecessit origo
sermonem, multoque creatae sunt prius aures
quam sonus est auditus, et omnia denique membra
ante fuere, ut opinor, eorum quam foret usus¹.

Epicureicii au neglijat, în acest raționament, faptul că organele pomenite mai sus au apărut din nevoia de a respira, de a rupe și a mesteca hrana, și nu ele au creat nevoia de hrana; funcția comunicării, care a apărut mai târziu, le-a adaptat și le-a perfecționat; să ne gîndim numai la coardele vocale în ce măsură au fost ele dezvoltate la om față de maimuțele superioare, tocmai datorită limbajului.

Existînd aceste premise fizioloice, oamenii, și nu alte forțe, au creat limbajul. În legătură cu aceasta Lucrețiu spune:

Postremo quid in hac mirabile tantoperest re,
si genus humānum, cui uox et lingua uigeret,
pro uario sensu uaria res uoce notaret?²

În antichitate, circulau două teorii în legătură cu apariția limbajului: o teorie considera limbajul creat de o singură persoană și apoi adoptat prin convenție (*θέσει*) de toți ceilalți oameni; o altă teorie, dimpotrivă, susține că limbajul a apărut în societate, de la natură (*φύσει*); epicureicii îmbrățișează ultima teorie. Iată afirmația lui Epicur în privința aceasta: τὰ ὄντα πάντα ἐξ ἀρχῆς μὴ θέσει γενέσθαι, ἀλλ' αὐτὰς τὰς φύσεις τῶν ἀνθρώπων καθ' ἔκαστα ἔθνη ἕδια πασχούσας πάθη καὶ ἕδια λαμβανόσας φαντασμάτα ἕδιως τὸν ἀέρα ἐκπέμπειν, στελλόμενον ὑφ' ἔκαστων τῶν πάθῶν καὶ τῶν φαντασμάτων, ὃς δὲ ποτε καὶ ἡ παρὰ τοὺς τόπους τῶν ἔθνῶν διαφορὰ εἴη³.

Din aceste cuvinte se desprind mai multe idei. În primul rînd, dacă oamenii au dat naștere limbii, ca un produs propriu firii lor, și nu l-au adoptat prin convenție în urma creării lui de un singur individ, înseamnă că limbajul are caracter social; în al doilea rînd, dacă oamenii au scos sunete, emițînd aerul din gît, după «afecțiunile și percepțiile» trăite, înseamnă că aceste sunete exprimau stări sufletești («afecțiuni») și gînduri («percepții»); prin aceasta epicureicii recunosc drept conținut al limbii stăriile afective și gîndirea.

În sfîrșit, sunetele pe care le-au rostit oamenii fiind diferite «de la popor la popor și de la o regiune la alta», înseamnă că limbajul n-a apărut într-o singură regiune, ci peste tot unde s-a ivit o comunitate de oameni.

În această ordine de idei, mai trebuie să precizăm că epicureicii înțeleg prin apariția limbajului «de la natură» (*φύσει*) faptul că *natura omenească* a dat naștere limbii, îmbrăcînd în cuvinte simțurile și gîndurile. Decispre deosebire de stoici care se referă, în această teorie, la natura exterioară care i-a învățat pe oameni rostirea primelor sunete articulate, epicureicii folosesc în acest pasaj termenul «natură» în accepțiunea de «natura sufletească» a omului. Toate aceste idei, apărute într-o epocă în care oamenii erau copleșiți de forțele

¹ Lucretius, IV, 834 și urm.

² Lucretius, V, 1056 și urm.

³ Diogenes Laertios, X, 75.

naturii și de teama de zei, constituie o mărturie a caracterului avansat și pozitiv al filozofiei epicureice.

Am aflat că limba s-a născut din nevoie de comunicare și că este opera societății omenești și nu a unui individ. Epicureicii au insistat în mod deosebit asupra caracterului social al limbii. Se păstrează, în acest sens, următorul fragment : « Nevoie și experiență au dat naștere cu vremea tuturor artelor. Iar cît privește sunetele — vorbesc de primele sunete ale numelor și verbelor pe care le-au rostit oamenii generați din pămînt — noi nu acceptăm că Hermes a fost cel care i-a învățat — cum susțin unii — aceasta este curată prostie — dar nici nu dăm crezare acelor filozofi care spun că numele lucrurilor au fost fixate prin atribuire (θέσει) și prin învățare, pentru faptul că oamenii au avut (mijloacele) de a comunica ușor între ei ; căci aceasta este caraghios ba, mai mult, este mai caraghios decât orice lucru caraghios. În afară de aceasta, ar fi fost imposibil pentru unul singur să adune la un loc atâtă mulțime [de oameni], pentru că atunci n-au existat nici... litere, din moment ce n-au existat nici sunete..., ci au fost constrânsi să învețe după modelul învățătorului de școală [care], luând în mînă bagheta și atingând fiecare obiect, să adauge : să se numească *piatră*, iar acesta *arbore*, iar acesta *om* »¹.

Prin urmare este caraghios și absurd să se credă că a existat un singur individ, fie el chiar zeul Hermes, care să fi creat limbajul, pentru că i-ar fi fost imposibil să-i adune pe toți oamenii la un loc și să-i silească să-i asculte cuvintele procedind ca profesorul cu elevii.

Susținând aceeași idee, Lucrețiu aduce argumente în plus :

Proinde putare aliquem tum nomina distribuisse
rebus et inde homines didicisse uocabula prima,
desiperest. Nam cur hic posset cuncta notare
uocibus et uarios sonitus emittere linguae,
tempore eodem alii facere id non quisse putentur ?
Praeterea si non alii quoque uocibus usi
inter se fuerant, unde insita notities est
utilitatis et unde data est huic prima potestas,
quid uellet facere ut sciret animoque uideret ?
Cogere item pluris unus uictosque domari
non poterat, rerum ut perdiscere nomina uellent ?²

În felul acesta epicureicii resping cu tărie teoriile care leagă nașterea limbii de un singur om, argumentând logic absurditatea lor. De reținut din citatul de mai sus și ideea că prin cuvinte dăm nume lucrurilor din univers, deci între limbă și realitatea înconjurătoare există o legătură directă.

În epociile ulterioare limba își păstrează caracterul social tocmai prin faptul că ea este comună întregului popor: ὅστερον δὲ κοινῶς καθ'έκαστα ἔθνη τὰ ἔδια τεθῆναι πρὸς τὸ τὰς δηλώσεις ἥττον ἀμφιβόλους γενέσθαι ἀλλήλοις καὶ συντομωτέρως δηλούμενας³. În acest fel epicureicii combat atât caracterul individual al limbii cât și caracterul ei de clasă. Comunicarea pretinde cunoașterea limbii de întreaga societate.

¹ Diogenes din Oinoanda, Fragn. X, XI.

² Lucretius, V, 1041 și urm.

³ Diogenes Laertios, X, 76.

În privința creării primelor cuvinte, epicureicii susțin teoria interjecțiilor : aerul a fost « emis din gât în chip diferit după stările sufletești »¹ ale oamenilor, ceea ce înseamnă că primele cuvinte rostite de primii oameni au fost interjecții. Cu siguranță ei au cunoscut și teoria imitației susținută cu osebire de stoici. Poate la ea se referă Lucrețiu cînd spune :

At liquidas auium uoces imitarier ore
ante fuit multo quam leuia carmina cantu
concelebrare homines possent aurisque iuuare².

Prin urmare, natura a oferit omului modele de imitat în emiterea sunetelor. Încercînd să reproducă sunetele auzite, strămoșii omului și-au dezvoltat organele care au servit apoi la articularea sunetelor. Dar factorul care a dus direct la crearea complexului sonor al unui cuvînt a fost, după epicureicii, un imbold interior, stările sufletești ale omului :

Ergo si uarii sensus animalia cogunt,
muta tamen cum sint, uarias emittere uoces,
quanto mortalis magis aecumst tum potuisse
dissimilis alia atque alia res uoce notare³

Atât teoria interjecțiilor cît și a imitației sunt insuficiente pentru a explica originea primelor cuvinte. Este posibil ca strămoșii omului să-și fi exprimat prin diverse interjecții plăcerea prilejuită de mâncare, de căldură, sau teama și spaima de forțele declanșate ale naturii. Dar a considera interjecțiile primele nume ale lucrurilor ar fi exagerat, deoarece repertoriul interjecțiilor este foarte redus.

În afară de problemele generale referitoare la limbă, epicureicii au abordat și unele probleme speciale, cum ar fi analiza cuvîntului. Multe din explicațiile pe care le aduc poartă un pronunțat accent de naivitate ; ceea ce însă trebuie să reținem este fondul consecvent materialist al tuturor lămuririlor aduse.

Cuvîntul este alcătuit din sunete care exprimă un sens. Sunetele se aud, ele sunt de natură materială :

Principio auditur sonus et uox omnis, in auris
insinuata suo pepulere ubi corpore sensum.
Corpoream <uocem> quoque enim constare fatendumst
et sonitum, quoniam possunt impellere sensus⁴.

O dovedă a caracterului material al cuvintelor o constituie faptul că vorbirea obosește pe vorbitor și — după explicația naivă a epicureicilor — sunetele emise « rănesc căile de ieșire », vocea fiind alcătuită din corpusculi ce ies din gât și pătrund în organele auditive. *

Praeterea radit uox fauces saepe facitque
asperiora foras gradiens arteria clamor,
quippe per angustum turba maiore coorta

¹ Diogenes Laertios, X, 75 ἰδίως τὸν ἀέρα ἐκπέμπειν, στελλόμενον ὑφ' ἔκάστων τῶν παθῶν.

² V, 1379—1381.

³ Lucretius, V, 1087 și urm.

⁴ Lucretius, IV, 524—527.

ire foras ubi coeperunt primordia uocum,
scilicet expletis quoque ianua raditur oris.
Haud igitur dubiumst quin uoces uerbaque constent
corporeis e principiis, ut laedere possint.
Nec te fallit item quid corporis auferat et quid
detrahatur ex hominum neruis ac uiribus ipsis
perpetuus sermo nigrai noctis ad umbram
aurorae perductus ab exoriente nitore,
praesertim si cum summost clamore profusus.
Ergo corpoream uocem constare necesset,
multa loquens quoniam amittit de corpore partem¹.

Timbrul vocilor este diferit pentru că și principiile din care sunt formate vocile variază; o voce blindă este alcătuită din « semințe netede », una aspră este compusă din principii dure, explică epicureicii.

Asperitas autem uocis fit ab asperitate
principiorum, et item leuore creatur.
Nec simili penetrant auris primordia forma,
cum tuba depresso grauiter sub murmure mugit
et reboat raucum regio cita barbara bombum,
et ualidis cyeni torrentibus ex Heliconis
cum liquidam tollunt lugubri uoce querelam².

Sunetul, emis de organele vorbirii sau de anumite obiecte sonore, se propagă în spațiu spre organele auditivе, asemenea unor corpușoare materiale. Dacă distanța de la emițător la primitoare este mică, vocea își păstrează forma inițială și sensul cuvântului este înțeles; dacă însă distanța este mai mare, sunetul se tulbură, vorbele se amestecă în drum, iar sensul devine confuz³.

Sunetele, în propagarea lor, lovindu-se adesea de corpuri solide, se întorc. Așa se explică faptul că auzim repetându-se cuvintele ce le strigăm prin vâl și munți. Este greșită explicația din credințele populare — spune Lucrețiu — anume că Nimfele, Satirii sau Faunii ar repeta vorbele noastre. De fapt corpurile solide întorc vorba.

Quae bene cum uideas, rationem reddere possis
tute tibi atque aliis, quo pacto per loca sola
saxa paris formas uerborum ex ordine reddant,
palantis comites cum montis inter opacos
quaerimus, et magna dispersos uoce ciemus.
Sex etiam aut septem loca uidi reddere uoces,
unam cum iaceres: ita colles collibus ipsi
uerba repulsantes iterabant docta referri⁴.

În acest pasaj, Lucrețiu explică clar și cu multă exactitate ecoul. Numai dacă ținem seama de epoca în care a trăit poetul, putem aprecia valoarea științifică a explicației.

¹ Lucretius, IV, 548 și urm.

² Lucretius, IV, 542 și urm.

³ Vezi Lucretius, IV, 549 și urm.

⁴ Lucretius, IV, 572 și urm.

Sunetele care alcătuiesc cuvintele sunt limitate la număr. După cum corpurile compuse iau naștere prin variata îmbinare a simulacrelor, tot aşa cuvintele se formează prin felurita grupare a sunetelor.

Quo pacto uerba quoque ipsa
· inter se paulo mutatis sunt elementis,
cum « ligna » atque « ignes » distincta uoce notemus¹.

Prin urmare, un număr dat de sunete, prin gruparea diferită a lor, poate forma mai multe cuvinte. Această observație de natură fonetică denotă faptul că epicureicii și-au dat seama, desigur vag, și de aspectul funcțional al sunetului, de valoarea sunetului de a schimba sensul într-un complex dat.

Sub învelișul sonor al cuvîntului se ascunde un sens.

Epicureicii au cunoscut acest lucru, doavadă următoarele cuvinte : πρῶτον μέν οὖν τὰ ὑποτεταγμένα τοῖς φθόγγοις, . . ., δεῖ διειληφέναι, ὅπως ἂν τὰ δοξαζόμενα ή ζητούμενα ή ἀπορούμενα ἔχωμεν εἰς ταῦτ' ἀνάγοντες ἐπικρίνειν².

În interiorul sensului se află noțiunea. « Trebuie să putem discerne pentru fiecare cuvînt noțiunea primă pe care o desemnează »³ — spune Epicur în altă parte.

Prin urmare, în analiza cuvîntului, epicureicii disting complexul sonor, material, și sensul căre conține noțiunea ; pe plan mai larg, epicureicii prin această analiză au pus premisele raționamentului care conchide unitatea dintre limbă și gîndire.

Cuvintele denumesc lucruri și fenomene din univers. *Vtilitas expressit nomina rerum*⁴. Dar cum conținutul cuvîntelor nu-l constituie lucrurile, ci noțiunea, cuvintele nu au în conținutul lor un anumit lucru, ci noțiunea lucrurilor de același fel. Deși această problemă e atinsă doar în treacăt, epicureicii au întrezărit totuși că există o legătură între complexul sonor al cuvîntului, noțiunea pe care o exprimă acest complex și realitatea înconjurătoare pe care o denumește.

În vorbire, oamenii folosesc adesea cuvinte al căror sens nu este cel indicat de sunete, ci altul înrudit, ei folosesc astfel cuvintele cu sens figurat. Iată recomandația lui Lucrețiu în această privință :

Hic si quis mare Neptunum Cereremque uocare
constituet fruges, et Bacchi nomine abuti
mauolt quam laticis proprium proferre uocamen,
concedamus ut hic terrarum dictitet orbem
esse deum matrem, dum uera re tamen ipse
religione animum turpi contingere parcat⁵.

Limba nu rămîne aceeași de-a lungul veacurilor. Treptat, datorită contactului cu lucrurile din univers — din partea cărora « natura noastră capătă experiență multiplă și variată »⁶ — cunoștințele omului se înmulțesc, iar limba își

¹ Lucretius, I, 912—914.

² Diogenes Laertios, X, 37.

³ Diogenes Laertios X, 38 'Ανάγκη γάρ τὸ πρῶτον ἐνόημα καθ' ἔκαστον φθόγγον βλέπεσται.

⁴ Lucretius, V, 1029.

⁵ Lucretius, II, 655 și urm.

⁶ Diogenes Laertios, X, 75 τὴν φύσιν πολλὰ καὶ παντοῖα ὑπὸ τῶν αὐτῶν πραγμάτων διδαχθῆναι.

îmbogătește vocabularul. Unul din mijloacele de îmbogățire a vocabularului este împrumutul, o dată cu introducerea unor obiecte noi: τινὰ δὲ καὶ οὐ συνορωμένα πράγματ' εἰσφέροντας τοὺς συνειδότας παρεγγυῆσαι τινας φθόγγους, ὃν τοὺς μὲν ἀναγκασθέντας ἀναφωνῆσαι, τοὺς δὲ τῷ λογισμῷ ἐπομένους κατὰ τὴν πλειστηνὸν αἵτιαν οὕτως ἐρμηνεῦσαι¹. Adăugarea sunetelor poate fi înțeleasă și în sensul introducerii obiectului cu numele lui străin.

Recapitulind problemele expuse, trebuie să reținem și să apreciem atitudinea pozitivă și consecvent materialistă a filozofilor epicureici.

În teoria cunoașterii, după cum s-a arătat, epicureicii susțin cognoscibilitatea lumii; mai mult, pe baza cunoștințelor oferite de natură, omul se poate ridica la nivelul interpretării fenomenelor și lucrurilor din univers, la nivelul descoperirilor și al invențiilor. Dar pentru a putea atinge acest grad al progresului, omul trebuie să aibă o gândire și o limbă evoluată. La baza progresului stă nevoia, apoi experiența, și apoi rațiunea conștientă.

În complexul de probleme pe care le ridică apariția limbii și gândirii, deci însăși nașterea omului, orientarea materialistă a epicureicilor constituie o garanție a posibilității rezolvării lor corecte. În diversele explicații, ei porneșc de la principiul « Nimic nu se naște din nimic, căci dacă lucrurile s-ar putea lipsi de germeni, atunci totul s-ar putea naște din orice, iar dacă tot ce pierde s-ar întoarce în neant, atunci ar dispărea toate lucrurile pentru că ele n-ar putea sfîrși decit în neant »². Pornind de la aceste premise, ei trag concluzia că și « semințele » care au generat pe om, ființă socială înzestrată cu gândire și limbă, la fel ca principiile celorlalte lucruri, se află în natură.

Pentru veracitatea acestei concluzii, iată următoarele cuvinte ale lui Lenin: « Dacă te întrebă ce este gândirea și conștiința și de unde provin, găsești că ele sînt produse ale creierului uman și că omul este el însuși un produs al naturii »³.

Gândirea are la bază principii materiale:

[animus] persubtilem atque minutis
perquam corporibus factum constare⁴,

spune Lucrețiu, dezvăluindu-ne astfel două păreri: una greșită, anume, că gândirea însăși este materie și nu un « produs al creierului uman », confundind astfel funcția cu organul; și o altă părere, corectă, anume că materia cunoaște mai multe trepte de organizare, că gândirea are la bază « corpșoare peste măsură de gingașe », principii extrem de fine, ceea ce, transpus în limbajul nostru, înseamnă o *materie superior organizată*.

Limbă, formată de asemenea din principii materiale, este un fenomen social. Caracterul social al limbii este dovedit de nașterea ei în societate (este caraghios și imposibil să admîți, spun epicureicii, crearea ei de un singur individ),

¹ Diogenes Laertios, X, 76.

² Diogenes Laertios, X, 38—39 oύδεν γίνεται ἐκ τοῦ μὴ ὄντος. πᾶν γὰρ ἐκ παντὸς ἐγίνεται, ἀν, σπερμάτων γε οὐθὲν προσδέμενον. Καὶ εἰ ἐφθιλερτο δὲ τὸ ἀφανιζόμενον εἰς τὸ μὴ ὄν, πάντα ἀπωλάλει τὰ πράγματα, οὐκ ὄντων τῶν εἰς ἀ διελύετο.

³ V. I. Lenin, Marx-Engels, Marxism, ed. fr., Moscova, 1947, p. 14.

⁴ Lucretius, III, 179—180.

de nevoia de comunicare pentru care a fost creată, precum și de faptul că ea este comună tuturor membrilor societății care o vorbesc.

Epicureicii aşadar au marele merit de a fi susținut și argumentat caracterul social al limbii. Dar datorită nivelului scăzut de dezvoltare a științelor naturii în antichitate, ei n-au întreținut rolul muncii în apariția limbii și gândirii. Abia cu multe secole mai târziu, clasicii marxism-leninismului au dovedit rolul hotăritor al muncii în procesul de apariție a omului. « Munca -- spune Engels -- este prima condiție de bază a vieții omenești în genere, și anume în asemenea măsură încât, într-un anumit sens, trebuie să spunem că ea l-a creat chiar pe om însuși »¹.

Epicureicii, adeseori au întreținut adevarul, au pus premisele unei concluzii juste, dar uneori din pricina cunoștințelor limitate ale vremii, n-au reușit să tragă concluzia -- cum este cazul unității dintre limbă și gândire -- ; alteori ei au dat explicații materialiste unor fenomene, dar le-au imprimat un caracter vulgar, naiv, cum este deslușirea dată senzațiilor și naturii sufletului.

În general însă, într-o epocă de destrămare a societății antice, epicureismul este un curent filozofic înaintat, care a luptat împotriva misticismului și a încercat să se mențină în cadrele științei. Engels îi are în vedere în special pe epicureicii cind propune reîntoarcerea de la metafizica idealistă la filozofia greacă. « Aici -- spune Engels -- gândirea dialectică mai apare în simplitatea ei primitivă, încă năstăjenită de grațioasele piedici pe care metafizica secolelor XVII--XVIII și le-a creat ea însăși și cu care și-a barat calea trecerii de la înțelegerea părții la înțelegerea întregului, la pătrunderea corelației generale dintre lucruri »².

НЕКОТОРЫЕ ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ И ГНОСЕОЛОГИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ЭПИКУРЕИЗМА

РЕЗЮМЕ

Эпикуреизм, самое последовательное материалистическое философское учение эллинской эпохи, объясняет с материалистических позиций вопросы языка и мышления, поэтому многие из его определений достойны внимания.

Последовательно следя за объяснениями и аргументацией настоящих вопросов, можно заметить, как материализм, в отличие от идеализма, глубоко проникает в сущность явления даже тогда, когда он является ограниченным (что было свойственно эпикуреизму).

В эпикуреистском понимании все, что существует во вселенной, за исключением пустоты, является телом, следовательно, материей. Первичными элементами вселенной являются атомы и пустота. Разнообразные сочетания

¹ F. Engels, *Dialectica naturii*, ESPLP, 1954, p. 168.

² F. Engels, *Dialectica naturii*, ESPLP, 1954, p. 31.

атомов, различных по форме, числу и весу, порождают многочисленные формы предметов вселенной. Рождение какого-нибудь предмета допускает существование каких-то семян, которые породили его, а гибель предмета означает его разложение на первичные элементы.

Человек, состоящий из тела и души (и то и другое материального характера), является частью вселенной. Душа, в отличие от тела, состоит из очень тонких принципов, отличающихся быстрым движением. Она состоит из двух частей, материальных, но различными функциями: дух (*animus*) или разум, который находится в груди, и «жизненный дух» (*anima*) или чувственный центр, распространенный по всем членам тела.

Animus и *anima* отражают окружающую действительность. Эпикурецы настаивают на способности человека установить связи с окружающим миром и отразить его. В основе отражения действительности, по их мнению, находится ощущение, являющееся общей формой знания и критерием правды. Ощущение осуществляется при помощи чувствительных органов. С поверхности предметов отделяются какие-то очень тонкие материальные частицы, названные *simulacra* или *εἴδωλα*, которые проникают в органы чувств и порождают ощущение. Так как душа распространена на все члены тела, *simulacra* приводят в движение самые близкие частицы души, а последние передают движение другим частицам и, таким образом, осуществляется процесс познания.

Так как эпикурецы приписывают и ощущению телесные черты, не проводя различия между органами и их функциями, и потому, что они считают ощущение общей формой познания и критерием правды, теория познания в эпикуреистском понимании приобретает материалистический чувственный характер.

В теории познания Эпикур считает необходимым, как условие правильного мышления, знание точного смысла слов. При анализе слова эпикурецы различают сонорный материальный комплекс и значение, в котором содержится понятие. В более широком плане этим анализом они заложили основы умозаключению о единстве языка и мышления.

В вопросах языка заслуга эпикуреев состоит в том, что они затронули вопросы общего характера и пошли по правильному пути в их разрешении. Таким образом, в трудном вопросе происхождения языка они придерживались того мнения, что речь была создана в результате необходимости, а не богами или другими сверхъестественными силами, как это считали различные философы-идеалисты.

Большая заслуга эпикуреев и в том, что они защищали и доказывали социальный характер языка; язык родился в обществе, был создан необходимостью сообщения и являлся общим для всех членов данного общества. Однако они не дошли до понимания значения труда в рождении языка и мышления.

Благодаря своим передовым материалистическим позициям, с которых обсуждаются различные вопросы, эпикурецы приближаются к истине, закладывая основы для правильного вывода. Но из-за гносеологической ограниченности эпохи объяснения их часто принимают вульгарный, наивный характер. В эпоху разложения древнего общества эпикуреизм является передовым течением, которое делает попытку остаться в рамках науки.

SUR QUELQUES PROBLÈMES DE LINGUISTIQUE ET DE GNOSÉOLOGIE. CHEZ LES PHILOSOPHES ÉPICURIENS

RÉSUMÉ

L'épicurisme, qui est la doctrine philosophique matérialiste par excellence de l'époque hellénistique, tâche d'expliquer, du point de vue matérialiste, le problème du langage et de la pensée, tout en précisant d'une façon qui sollicite notre attention, certains aspects de ce problème.

Malgré le caractère limité de l'épicurisme, il est à remarquer que, par les arguments et explications qu'il invoque, le matérialisme — à la différence de l'idéalisme — parvient à sonder plus profondément l'essence des phénomènes.

Selon la conception épicurienne, tout ce qui existe dans l'univers, à l'exception du vide, peut être considéré corps et, par conséquent, matière. Les éléments primordiaux de l'univers sont les atomes et le vide. Les diverses combinaisons d'atomes, variables quant à la forme, à leur nombre et au poids, engendrent les aspects multiples des éléments qui composent l'univers. La naissance d'une chose suppose l'existence de certains germes qui l'ont engendrée, tandis que la mort signifie la décomposition en ses éléments primordiaux.

L'homme, formé de corps et d'âme, tous les deux de nature matérielle, constitue une partie intégrante de l'univers. Tout différent du corps, l'âme est composée de certains principes très fins, dont le mouvement est extrêmement rapide. Elle contient deux parties, toutes les deux d'essence matérielle, ayant toutefois chacune des attributions différentes : «l'esprit» (*animus*) ou la raison, siégeant dans la poitrine, et le «souffle vital» (*anima*) ou le centre sensitif, dispersé dans tous les membres du corps.

L'*«esprit»* et le *«souffle vital»* reflètent la réalité environnante. Les épicuriens insistent sur la capacité de l'homme de se mettre en contact avec le monde ambiant et de le refléter. À la base de ce processus, d'après les épicuriens, se trouve la sensation qui constitue la forme générale de connaissance et le critère de la vérité. La sensation se réalise à l'aide des organes des sens. La surface des objets émane des particules matérielles, très fines, appelées simulacres (*εἴδωλα*), qui, après avoir pénétré dans les organes sensoriaux, produisent la sensation. Étant donné que l'âme est répandue dans tous les membres du corps, les simulacres mettent en mouvement les plus proches particules de l'âme, celles-ci transmettant ce mouvement à d'autres particules, de leur proximité ; c'est ainsi que se produit le processus de connaissance.

On peut dire que la théorie de la connaissance, dans la conception épicurienne, a un caractère matérialiste sensualiste du fait que les épicuriens attribuent à la sensation certains traits appartenant aux corps, sans faire distinction entre organes et fonctions, tout en considérant la sensation comme forme générale de connaissance et comme critère de la vérité.

En ce qui concerne la théorie de la connaissance, Epicure a considéré la connaissance du sens exact des mots comme une condition exigée par une pensée correcte. En analysant le mot, les épicuriens distinguent, d'un côté,

le complexe sonore d'essence matérielle et, de l'autre, le sens qui contient la notion. Sur un plan plus large ils ont mis, par cette analyse, les prémisses du raisonnement qui conclut à l'unité de la langue et de la pensée.

Quant aux problèmes ayant trait à la langue, les épiciens ont le mérite de s'être préoccupés de questions d'ordre général et d'avoir trouvé la bonne voie pour les résoudre. Ainsi, dans le problème difficile concernant l'origine de la langue, ils ne sont pas d'accord avec les philosophes idéalistes, d'après lesquels le langage a été créé par les dieux. Plus près de l'opinion actuelle, les épiciens affirmaient qu'à l'origine du langage humain se trouve la nécessité.

Les épiciens ont aussi le grand mérite d'avoir soutenu, au moyen d'arguments convaincants, le caractère social de la langue ; celle-ci a été créée au sein de la société, par tous les membres de la collectivité, qui ont éprouvé le besoin d'un moyen de communication. Seulement ils n'ont pas su comprendre le rôle du travail dans l'apparition du langage et de la pensée.

Grâce à leur orientation matérialiste, visible dans tous les problèmes qu'ils attaquent, les épiciens ont souvent entrevu la vérité et, par là, ont posé les prémisses de certaines conclusions justes. Mais, à cause des limites gnoséologiques de l'époque, ils ont souvent imprimé à leurs interprétations un caractère vulgaire et naïf. Et pourtant, à une époque qui annonce la fin du monde antique, l'épicurisme n'en reste pas moins un courant avancé, qui tâche de se maintenir comme un courant scientifique.
